

ΤΕÚΧΗ

τΟῦ Ε.Λ.Ι.Α.

περιοδική ἔκδοση τῆς ἐταιρείας
τοῦ Ἑλληνικοῦ λογοτεχνικοῦ
καὶ ιστορικοῦ ἀρχείου

Έμες δεύπερος
ἀθήνα, 1989

ΠΑΡΘΕΝΙΟΣ ΧΑΙΡΕΤΗΣ

Σίμος Μ. Συμεωνίδης

‘Η μελέτη τοῦ κ. ’Αγαμ. Τσελίκα «Παρθένιος Χαιρέτης, ἔνας ἀγνοημένος Κρητικὸς λόγιος στὴ Σίφνο (17ος αἰ.)», ποὺ δημοσιεύτηκε στὸν πρῶτο τόμο τοῦ περιοδικοῦ (1986), προβάλλει ἔναν ἀκόμη Κρητικὸν λόγιο τοῦ 17ου αἰ. καὶ ἀποτελεῖ θετικὴ συμβολὴ στὴν ‘Ιστορία τῆς Παιδείας στὸ νησὶ τῆς Σίφνου. Στὴ μελέτη αὐτή, ἡ ὁποία βασίζεται σὲ τέσσερις, ἄγνωστες μέχρι σήμερα, ἐπιστολές ποὺ βρέθηκαν ἐντελῶς τυχαία «καταταλαιπωρημένες ἀπὸ τὸ χρόνο, τὴν ἀνθρώπινη ἀμέλεια καὶ τὰ βιβλιοβόρα ἔντομα», μποροῦν νὰ προστεθοῦν μερικὰ ἀκόμη στοιχεῖα σημαντικά, ὅπως πιστεύω, τόσο γιὰ τὴν ἐξέχουσα προσωπικότητα καὶ τὴν ὁριστικὴ ἐγκατάσταση τοῦ Χαιρέτη στὴ Σίφνο, ὅσο καὶ γιὰ τὰ λοιπὰ πρόσωπα ποὺ ἀναφέρονται στὴν ἕδια ἐργασία. Τὰ νέα στοιχεῖα προέρχονται ἀπὸ τὴν ’Αρχεῖα τοῦ Βατικανοῦ (SCPF), τοῦ Κρατικοῦ τῆς Βενετίας (ASV), τὴν πολύτιμη Συλλογὴν Εὔαγγ. Βάου (τὴν ὁποία διατηρῶ δλόκληρη στὸ ἀρχεῖο μου σὲ φωτοαντίγραφα) καὶ ἀπὸ ἄλλες γνωστές μου πηγές. Διορθώνουν μιὰν ἀβλεψία, διευκρινίζουν ἀπορίες καὶ προσεγγίζουν σὲ λύσεις ζητημάτων ποὺ δὲν ἔχουν ξεκαθαριστεῖ.

1) Παρθένιος Χαιρέτης, ιερομόναχος

‘Ο ιερομόναχος Παρθένιος Χαιρέτης ἀνευρίσκεται πρόσφυγας στὴ Σίφνο τούλαχιστον ἀπὸ τὸ ἔτος 1658 (ἐπιστ. No 1 μελέτης κ. Τσελ.)., γεγονός ἄγνωστο μέχρι σήμερα. Πρέπει ὅμως νὰ ἐγκαταστάθηκε σκατὴν νωρίτερα, ἀφοῦ τὸ 1658 ἡ φήμη του, ὡς ἀνθρώπου κατηρτισμένου στὰ γράμματα, εἶχε ξεπεράσει τὰ δρια τῆς Σίφνου, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴν ἐπιστολὴ τοῦ ’Ιωάννη ’Αρμένη, ἀπὸ τὴν Μῆλο, ποὺ τὸν παρεκάλεσε νὰ τοῦ συνθέσει μία λειτουργικὴ φυλλάδα¹. ‘Η ἐγκατάστασή του στὴ Σίφνο ἦταν ὁριστική, ἀρνήθηκε δὲ νὰ ἐπιστρέψει στὴν πατρίδα του Κρήτη, παρὰ τὴν πρόσκληση τοῦ ἀνεψιοῦ του ’Ανανία Χαιρέτη (ἐπιστ. No 3), γιατὶ, κατὰ τὴ γνώμη του, οἱ νέοι τῆς Κρήτης «δλίγον ἀγαπού-

1. ΑΓΑΜ. ΤΣΕΛΙΚΑ Παρθένιος Χαιρέτης, ἔνας ἀγνοημένος Κρητικὸς λόγιος στὴ Σίφνο (17ος αἰ.), Τεύχη τοῦ Ε.Λ.Ι.Α., τόμος πρῶτος (1986), σελ. 30.

σασι τὰ γράμματα», ἀντίθετα, προφανῶς, μὲ ἐκείνους τῆς Σίφνου, οἱ ὄποιοι μὲ ἀγάπη ἔτρεχαν νὰ παρακολουθήσουν τὶς διδασκαλίες του¹.

1. Ἀπὸ τὸ δεύτερο, ἰδιαίτερα, τέταρτο τοῦ 17ου αἰ. καὶ ἔπειτα, ἡ πνευματικὴ καὶ ἐκπαιδευτικὴ δραστηριότητα στὴ Σίφνῳ παρουσιάζεται ἀξιόλογη. Τὸ φαινόμενο, ἀν καὶ παράδοξο γιὰ τὴν ἐποχὴ αὐτῆς, εἶναι πέρα ὡς πέρα ἀληθινό. Ἡ δημιουργία τῆς διπλῆς αὐτῆς δραστηριότητας προῆλθε, κατὰ κύριο λόγο, ἀπὸ τὸν ἀνταγωνισμὸν μεταξὺ δρθιδόξου ἑλληνισμοῦ τοῦ νησιοῦ καὶ καθολικῆς κοινότητας. Ἡ τελευταῖα, ποὺ ἀπὸ τὸν προηγούμενο ἥδη αἰώνα εἶχε ἀρχίσει νὰ κλονίζεται συθέμελα, μετὰ τὴν ἐπικράτηση τῶν Τούρκων, εἶχε ἀπωλέσει τὸ 1617 καὶ τὸν ἀρχηγό της, τὸν τελευταῖο Φράγκο δυνάστη τοῦ νησιοῦ "Ἄγγελο Γοζαδίνο καὶ προσπαθοῦσε, κάτω ἀπὸ συνεχῆ αἰμορραγία τῶν μελῶν της, νὰ ἐπιβιώσει δπως-δπως. Οἱ δρθιδόξοι ἐλληνισμός, ἀντίθετα, ἀπηλλαγμένος ἀπὸ τὴν παρουσία τοῦ (παλαιοῦ καὶ νέου) κυριάρχου, ἀρχισε, βάσει τῶν προνομίων ποὺ τοῦ εἶχαν παραχωρηθεῖ, νὰ δργανώνει τὴ ζωὴ του μὲ σύστημα καὶ νὰ δημιουργεῖ, δπως χαρακτηριστικὰ λέγεται, τὸ θαῦμα τῆς αὐτοδιοίκησης του. Γιὰ τὴν ἐπίτευξη τῶν σκοπῶν του χρησμοποιεῖ κατάληγα καὶ τὸ ὅσο εἶχε ἀπομείνει καθολικὸ στοιχεῖο (πέρα ἀπὸ ἐκεῖνο ποὺ παλαιότερα εἶχε ἀφομοιώσει στοὺς κόλπους του μὲ τὴ μεταστροφὴ του στὴν δρθιδόξια), καλλιεργεῖ μὲ ἐπιδέξιους χειρισμοὺς καλές σχέσεις μὲ προσωπικότητες τόσο τοῦ Δυτικοῦ κόσμου, δσο καὶ τῶν κυριάρχων Τούρκων μέσω τῶν ἡγετῶν του (ποὺ δπως μαρτυροῦν ἀνέκδοτες πηγὲς ήταν ἀνθρώποι φωτισμένοι καὶ πολιτικὲς φυσιογνωμίες διαπρεπεῖς), ἀναγκάζει τοὺς ἀπροσάρμοστους ἢ νέους καθολικοὺς ἐποίκους νὰ ἐγκαταλείψουν τὸ νησὶ καὶ ἀπομένει, ὡς συμπαγῆς καὶ ἀδιαίρετος πληθυσμός, δρπραγματικὸς ὀφέντης τοῦ τόπου καὶ τῶν κοινῶν. Τὸ Βατικανό, προκειμένου νὰ ἀνακαταλάβει τὸ χαμένο ἔδαφος, ἐστελε τότε (1625) στὴ Σίφνῳ δύο μορφωμένους κληρικούς, ὅχι βέβαια γιὰ νὰ διαποιμάνουν ἕνα ἀσήμαντο ἀριθμητικὰ ποίμνιο, γιὰ τὸ δύοιο ἀρχοῦσε ἔνας ἐφημέριος, ἀλλὰ γιὰ νὰ ἐπαναφέρουν στὸ καθολικὸ δόγμα τοὺς πολλοὺς ποὺ εἶχαν ἀσπασθεῖ τὴν δρθιδόξια (μεταξὺ τῶν δποιών καὶ τὰ δσα εἶχαν ἀπομείνει μέλη τῆς δυναστικῆς οἰκογένειας τῶν Γοζαδίνων) ἢ καὶ γιὰ νὰ προστηλυτίσουν δρθιδόξους στὸν καθολικισμό, μέσα στὰ πλαίσια τῶν ἐπιδιλλεών τῆς νεοσύστατης τότε "Ἄγιας Προπαγάνδας. Ἡταν δύο ιερεῖς τῆς "Ανδρου, δ Giacomo della Rocca ἀπὸ τὴ Χίο, ὡς ἀποστολικὸς βικάριος καὶ δ Domenico della Grammatica ἀπὸ τὴν "Ανδρο, ὡς ἀποστολικὸς μισιονάριος. Τὸ διο χρόνο τῆς τοποθέτησης τους, μεταξὺ ἀλλων ἐνεργειῶν, συστήνουν τὸ πρῶτο Σχολεῖο τῆς Σίφνου, τὸ δύοιο ἀρχισε νὰ λειτουργεῖ μὲ λίγους μαθητές, σύντομα δμως μὲ πολλούς, δλους σχεδόν δρθιδόξους, σὲ σημεῖο ποὺ νὰ ἀναγκασθοῦν γρήγορα «νὰ τὸ μεγαλώσουν». Λειτούργησε κανονικὰ δκτὼ χρόνια, ὑπὸ τὴν ἀπόλυτη δμως ἔξαρτηση καὶ τὴν ἀμεση παρακολούθηση τῶν δρθιδόξων Ἐλλήνων καὶ μέσα στὸ κλίμα μιᾶς μαχητικῆς κίνησης Σιφνίων ἀγιορειτῶν μοναχῶν (σιμωνοπετριῶν), οἱ ὄποιοι τότε εἶχαν ἐπιστρέψει στὴν πατρίδα τους μὲ ἔργο καὶ σκοπὸ τὴν καταπολέμηση τῆς προστηλυτιστικῆς δράσης τῶν καθολικῶν ποὺ τελοῦσαν ὑπὸ τὴν προστασία τῆς Γαλλίας. Τὸ 1634, μὲ τὴν προσαγωγὴ τῶν καθολικῶν ιερέων σὲ ἐπισκόπους, τὸ σχολεῖο διέκοψε τὶς ἐργασίες του καὶ ἡ ἐκπαιδευτικὴ δραστηριότητα παρέμεινε, δπως πρέπει νὰ ἡταν ἀνέκαθεν καὶ δπως ἔξακολουθοῦσαν νὰ ὑπάρχουν παράλληλα μὲ τὰ σχολεῖα τῶν καθολικῶν, στὰ μικρὰ ἐνοριακὰ σχολεῖα τῶν δρθιδόξων κληρικῶν. Στὰ χέρια τῶν τελευταίων αὐτῶν μαθήτευσε καὶ δ Βίκτωρ Κορυφαῖος ἡ Κλαπατζαρᾶς, γιδὸς τοῦ παπα-Νικόλα ἀπὸ τὴν Κρήτη, φιλοξενούμενος στὴ Σίφνῳ (1642-1646) ἀπὸ τὸν διάσημο μεγαλέμπορο Βασίλειο Λογοθέτη. Ἐπειδὴ δ Βίκτωρ «εἶχε μεγάλη ἔφεση στὰ γράμματα», γράφτηκε, ὕστερα ἀπὸ ἐνέργειες τοῦ Λογοθέτη, στὸ ἐλληνικὸ κολλέγιο τοῦ 'Αγίου Αθανασίου Ρώμης, ὅπου σπούδασε καὶ στὴ συνέχεια διέπρεψε ὡς διδασκαλος καὶ ιεροκήρυκας στὸ νὰ τοῦ 'Αγίου Γεωργίου Βενετίας κ.ἄ. Τὸ 1651 ἰδρύθηκε στὴ Σίφνῳ ἄλλο σχολεῖο ἀπὸ τὸν

Οι σπουδες τοῦ Χαιρέτη πρέπει πράγματι νὰ μὴν ἥταν οἱ συνήθεις, ἀλλὰ εὐρύτερες. Πέρα ἀπὸ τὰ ὅσα εὔστοχα ὑποθέτει γιαυτὲς δ κ. Τσ., δ Παρθένιος εἶχε φαίνεται ἀξιόλογη μόρφωση. Σχετικὴ πληροφορία, ὅπως καὶ μαρτυρία γιὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ θανάτου του, παρέχει δ Smaragdo Rughieri, decano di Naxia, δ ὁποῖος τὸ 1711 εἶχε ἀσκήσει καθήκοντα ἀποστολικοῦ ἐπισκέπτη στὰ τέσσερα νησιά "Ανδρο, Κέα, Κύθνο καὶ Σίφνο. Στὴν ἔκθεσή του καὶ στὸ κεφάλαιο γιὰ τὴν Σίφνο ἔγραφε, μεταξὺ ἄλλων : «...ὑπάρχουν δύο (γυναικεῖα) ὁρθόδοξα μοναστήρια χωρὶς αὐστηρὸ περιορισμὸ τῶν μοναζουσῶν..., τὸ ἐνα δνομάζεται "Αγιος 'Ιωάννης Χρυσόστομος καὶ τὸ ἄλλο "Αγιος 'Ιωάννης Εὐαγγελιστῆς. στὸ πρῶτο ἡ διαβίωση γίνεται μὲ ἐλευθεριότητα καὶ ἔχει κακὴ φήμη, ἐνῶ στὸ δεύτερο μὲ εὐταξία καὶ ἐνάρετα, λόγω τῆς καλῆς διοίκησης ἐνδὸς "Ἐλληνα μοναχοῦ ἀπὸ τὴν Κρήτη, τὸ δίχως ἄλλο καθολικοῦ, ἀνθρώπου μὲ μόρφωση καὶ προχωρημένου στὴν ἡλικία ποὺ εἶχε ἀποσυρθεῖ στὸ μοναστήρι αὐτὸ γιὰ νὰ περάσει τὴ ζώη του. 'Απεβίωσε πρὶν μερικὰ χρόνια...»¹. Πρόκειται βέβαια γιὰ τὸν Παρθένιο Χαιρέτη ποὺ ἐφημέρευε στὸ δεύτερο αὐτὸ μοναστήρι

Βικάριο Βαρθολομαῖο Πόλλα, ἀπόφοιτο τοῦ κολλεγίου Urbano τῆς Ρώμης, τὸ ὁποῖο λειτούργησε κατὰ τὰ πρότυπα τῶν καθολικῶν σχολείων τῆς Δύσης καὶ μὲ μεγάλο ἀριθμὸ μαθητῶν μέχρι τὸ 1658, ὅπτε ὁ διδάσκαλός του, μὲ συστάσεις τοῦ Λογοθέτη, ἀναδείχτηκε ἀρχιεπίσκοπος Παροναξίας. Διάδοχός του ὑπῆρξε ἄλλος καθολικός ιερέας, ἀπόφοιτος ἐπίσης τοῦ Urbano, δ Γεώργιος Πέρης, ἀπὸ τὴ Σύρο, μὲ πενήντα καὶ πλέον μαθητές, δ ὁποῖος διδάξει μέχρι τὰ μισά τοῦ 1664. Ἐπικρατοῦσε δηλαδὴ στὴ Σίφνο κατὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, παρὰ τὶς γενικές ἀντίξεις συνθῆκες καὶ τὰ πολεμικὰ γεγονότα ποὺ ἀκολούθησαν στὸν εὐρύτερο κυκλαδικὸ χῶρο μεταξὺ Τούρκων καὶ Βενετῶν, μία σημαντικὴ πράγματι πνευματικὴ καὶ ἐκπαιδευτικὴ κίνηση, στὴ δημιουργία τῆς ὅποιας πρωτοστάτησαν οἱ ἔμποροι τοῦ τόπου μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν Βασίλειο Λογοθέτη. Τὸ ἵδιο ἐνδιαφέρον ἔδειξαν καὶ οἱ διάδοχοὶ του, δπως δ Πετράκης Ρόζας, δ Κρητικὸς 'Αντωνάκης Στάτης καὶ οἱ ἀδελφοὶ Κοντόσταυλοι, "Ανδριοι μέν, ἀλλὰ ἐγκατεστημένοι στὴ Σίφνο, δ Μιχελέτος μὲ ἐπιγαμια καὶ δ Γάσπαρος ὡς προϊστάμενος τοῦ Κοινοῦ (governatore) ὑστερα ἀπὸ πρόσκληση τῶν Σιφνίων. Τὸ λαμπρὸ ἐκεῖνο πνευματικὸ κλίμα καὶ ἡ ἀξια θαυμασμοῦ γιὰ τὴν ἐποχὴ τῆς ἐκπαιδευτικὴ δραστηριότητα, ἀπετέλεσαν τὶς αἰτίες καὶ τὶς βασικές προϋποθέσεις ποὺ ὀδήγησαν στὴ σύσταση τῆς περώνυμης Σχολῆς τοῦ Παναγίου Τάφου τὸ 1687 μὲ τὴν παραχωρήση ἀπὸ τὸν Πατριάρχη 'Ιεροσολύμων Δούσθε τοῦ κτιριακοῦ συγκροτήματος τοῦ μετοχίου τοῦ 'Αγίου Τάφου ποὺ ὑπῆρχε στὸ νησὶ γιὰ τὴ στέγασθη τῆς. Τῆς Σχολῆς ἡ ὅποια μέσα στὸν ἐπόμενο αἰώνα ἔγινε γνωστὴ ὡς Κοινὸ Παιδευτήριο τοῦ 'Αρχιπελάγους. Ἡταν λοιπὸν πολὺ φυσικό δ Κρητικὸς πρόσφυγας Παρθένιος Χαιρέτης νὰ θέλει νὰ μείνει στὴ Σίφνο (ὅπου πιθανὸν τὸν εἶχε προσκαλέσει δ Λογοθέτης, δ ὁποῖος διατηροῦσε στενοὺς δεσμοὺς μὲ τὴν Κρήτη), ἀφοῦ ὑπῆρχε γιαυτόν, τόσο ἡ πρόσφορη πνευματικὴ ὑποδομή, δσο καὶ ἡ μεγάλη ἐπικοινωνία μὲ τὸν ὑπόλοιπο κόσμο (ΚΠολη, Σμύρνη, Χίο, Πάτμο, Ιόνια Νησιά, Λιβύρνο, 'Αγκώνα, Βενετία), μέσω ἐμπορικῶν καὶ πολεμικῶν σκαφῶν ποὺ προσήγγιζαν σὲ μεγάλο ἀριθμὸ στὸ νησὶ καὶ ἔφερναν μαζί τους πολύτιμες πληροφορίες, ἀλλὰ καὶ τὶς νέες ἐκδόσεις.

1. ΣΙΜΟΥ ΜΙΑΤ. ΣΥΜΕΩΝΙΔΗ, Μοναστήρια τῆς Σίφνου. "Αγιος 'Ιωάννης Θεολόγος τοῦ Μογκοῦ, "Αγιος 'Ιωάννης Χρυσόστομος στὴ Φυτειά. "Αγιος 'Αρτέμιος τῆς Σιμωνόπετρας. 'Αθήνα 1984, σ. 40.

«ὅτι εἰς τοῦτο παρεκαλέσθην νὰ κάθωμαι», κατὰ δύμολογία τοῦ ἰδίου¹. Εἶχε παρακληθεῖ νὰ ἐφημερεύει στὴ Μονὴ Θεολόγου τοῦ Μογκοῦ, ὅστερα ἀπὸ τὰ ἥθικὰ σκάνδαλα ποὺ εἶχαν δημιουργηθεῖ ἐκεῖ, περὶ νὸ 1653², προκειμένου προφανῶς νὰ ἐπιβληθεῖ ἡ ἥθικὴ τάξη καὶ ἡ εὐνομία στὸ χῶρο τῆς ἀπὸ μία ἔξεχουσα πνευματικὴ φυσιογνωμία, δπως ἦταν ὁ Χαιρέτης.

Γιὰ τὴ μόρφωσή του ὁ Rughieri εἶχε τὴ γνώμη ὅτι μόνο ἔνας καθολικὸς ἦταν δυνατὸν νὰ γνωρίζει τὴν ἐποχὴν ἐκείνη ἵκανοποιητικὰ γράμματα ἢ τουλάχιστον ἄνθρωπος ποὺ εἶχε σπουδάσει στὰ μεγάλα σχολεῖα τῆς καθολικῆς Δύσης. Γιαυτὸ ἀκριβῶς πίστευε ὅτι ὁ Χαιρέτης ἦταν «τὸ δίχως ἄλλο καθολικός». Εἶναι πιθανόν, οἱ ἄνθρωποι τῆς Σίφνου ποὺ τοῦ μίλησαν γιαυτόν καὶ τὴν προσωπικότητά του (δπως λ.χ. ὁ διορισμένος ἀπὸ τὸ 1698 βικάριος Σίφνου Leonardo Privileggio³, ποὺ εἶχε προλάβει κατὰ πάσα πιθανότητα ζωντανὸ τὸν Χαιρέτη) νὰ γνώριζαν καὶ νὰ τοῦ ἀνέφεραν διάφορα στοιχεῖα καὶ γιὰ τὶς σπουδές του στὴ Δύση, γεγονός ποὺ τὸν ἔκανε νὰ ὑποθέσει ὅτι ὁ Χαιρέτης ἦταν καθολικοῦ δόγματος. Ὁ Rughieri, τέλος, ἀναφέροντας ὅτι ὁ Κρητικὸς ἱερομόναχος εἶχε ἀποβιώσει «πρὶν μερικὰ χρόνια» ἀπὸ τὴν ἐπίσκεψή του στὴ Σίφνο (1711), παρέχει τὴ δυνατότητα προσδιορισμοῦ τοῦ θανάτου τοῦ Χαιρέτη, χωρὶς κίνδυνο μεγάλης ἀπόκλισης, γύρω στὰ 1705. Ἀν πράγματι εἶναι ἔτσι, τότε ὁ Χαιρέτης ἔζησε στὸ νησὶ —δεύτερη πατρίδα του σαράντα καὶ περισσότερα χρόνια προσφέροντας σπουδαῖο πνευματικὸ καὶ ἐκπαιδευτικὸ ἔργο στοὺς κατοίκους τῆς Σίφνου καὶ ἴδιαίτερα στὴ νεολαία τῆς. Ἀλλὰ καὶ στὰ γύρω νησιὰ ἔδωσε τὰ φῶτα του ὅσες φορὲς ζήτησαν τὴ γνώμη του σὲ θεολογικὰ καὶ ἄλλα ζητήματα πνευματικοῦ ἢ ἔκκλησιαστικοῦ χαρακτῆρα.

Οἱ συλλογισμοὶ τῷρα τοῦ κ. Τσελίκα γιὰ τὶς σχέσεις ἢ τὴ γνωριμία τοῦ Χαιρέτη καὶ τοῦ Ἰλαρίωνα Κιγάλα, χωρὶς νὰ ἔχουν ἴστορικὴ ἀπόδειξη, εἶναι πολὺ πιθανοί. Μ' αὐτοὺς προσπάθησε νὰ συναρμολογήσει τοὺς διαφόρους συνδετικοὺς κρίκους τῶν σχέσεων τῶν δύο ἀνδρῶν μὲ ἵκανοποιητικὴ ἐπιτυχία. Ἀναφορικὰ μὲ τὴ μετάβαση τοῦ πρώην ἡγουμένου τῆς Βρύσης ἱερομονάχου Νεκταρίου στὴν Κύπρο (μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς ὁποίας ἔστειλε ὁ Χαιρέτης τὰ ἐπιγράμματά του στὸν ἀρχιεπίσκοπο Ἰλαρίωνα), γνωστὰ εἶναι τὰ ἐπόμενα: περὶ τὸ 1675 καὶ ἀφοῦ εἶχε ἐγγραφεῖ στὰ μέλη τῆς Ἀγιοταφικῆς Ἀδελφότητας ἀνεχώρησε ἀπὸ τὴ Σίφνο καὶ ἐπῆγε στὴν Κύπρο ὡς ἡγούμενος τῆς ἀγιοταφικῆς μονῆς Χρυσοστόμου. Ἐκεῖ ὁ ἀπὸ τὸ ἔτος 1674, ἀρχιεπίσκοπος Ἰλαρίων Κιγάλας τοῦ ἀνέθεσε παράλληλα διάφορες ἐργασίες τὶς ὁποῖες ἔφερε σὲ αἴσιο

1. ΘΕΟΔΟΣΙΟΥ Κ. ΣΠΕΡΑΝΤΣΑ, 'Η Παναγία ἡ Χρυσοπηγὴ τῆς Σίφνου', Αθῆναι 1949, σ. 49.

2. ΣΥΜΕΩΝΙΔΗΣ, Μοναστήρια ... σ. 37-38.

3. SCPF/SC. ARCIP. vol. 7, 257RV.

πέρας¹. Τὸ γεγονὸς αὐτὸ ἐνισχύει τὴν ὑποθετικὴ σκέψη τῆς τυχὸν γνωριμίας τους κατὰ τὴν πιθανὴ διέλευση τοῦ Κιγάλα τὸ 1668 ἀπὸ τὴ Σίφνο². Ἐπειτα μὲ εἰσήγηση τοῦ Κιγάλα ή Ἱερὰ Σύνοδος Κύπρου ἀνέδειξε στὶς 28 Δεκεμβρίου 1676 τὸν Νεκτάριο μητροπολίτη Τριμυθοῦντος καὶ Πρόεδρο Πάφου³. Ο τελευταῖος ὅμως, ἀν καὶ εἶχε φέρει σὲ αἷστο πέρας τὶς ἄλλες ἔργασίες ποὺ τοῦ εἶχε ἀναθέσει ὁ Ἰλαρίων, δὲν μπόρεσε νὰ ἐπιλύσει τὸ οἰκονομικὸ πρόβλημα τῆς καταχρεωμένης μητροπόλεως του καὶ ἀναγκάσθηκε νὰ παραιτηθεῖ σύντομα καὶ νὰ ἐπιστρέψει στὴ Σίφνο, στὴ μονὴ τῆς Βρύσης. Ἐκεῖ ἀνευρίσκεται νὰ ὑπογράφει διάφορα γράμματα ἀπὸ 20 Ἰανουαρίου 1679⁴, 6 Αὔγουστου 1679⁵, 25 Ἰανουαρίου 1680⁶ καὶ 29 Ὁκτωβρίου 1686⁷ ὡς πρώην Πάφου.

Καὶ μολονότι τὸ πιθανότερο εἶναι νὰ μετέφερε τὰ ἐπιγράμματα τοῦ Χαιρέτη ὁ Νεκτάριος κατὰ τὴ μετάβασή του στὴν Κύπρο, τότε δηλαδὴ ποὺ ἦταν πρόσφατη ἡ ἀνάδειξη τοῦ Ἰλαρίωνα σὲ ἀρχιεπίσκοπο (1674), ἡ μεταφορά τους μπορεῖ νὰ ἔγινε μερικὰ χρόνια ἀργότερα ἀπὸ ἄλλο πρόσωπο, τὸν πρώην ἀρχιεπίσκοπο Σίφνου καὶ Μυκόνου Τιμόθεο ποὺ ἦταν Κύπριος. Τὴν πληροφορία γιὰ τὴν καταγωγὴ τοῦ τελευταίου παρέχει ὁ ἀποστολικὸς ἐπισκέπτης Angelo Venier, ἐπίσκοπος Τήνου, ὁ δόποιος ὅταν ἔφτασε στὴ Σίφνο (20 Μαΐου 1678) γιὰ τὴν ἐπιθεώρηση τῆς ἐκεῖ καθολικῆς ἐκκλησίας⁸, βρῆκε στὸ νησὶ τρεῖς ὁρθοδόξους ἐπισκόπους, τὸν πρώην Προύσης "Ανθιμο"⁹, τὸν πρώην Σίφνου Τιμόθεο τὸν Κύπριο (ποὺ εἶχε καθαιρεθεῖ τὸν Ἰανουάριο τοῦ ἰδίου χρόνου)¹⁰ καὶ τὸν διάδοχό του στὸ θρόνο Φιλάρετο¹¹ τὸν Θεοσαλονικέα ποὺ εἶχε ἐπίσης φτάσει

1. ΧΡΥΞΟΣΤ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, Ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν, "Κατάστασις τῆς ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας Κύπρου κατὰ τὸν IZ' αἰώνα" Θεολογία ΣΤ' (1928), σ. 125 καὶ ΣΙΜΟΥ Μ. ΣΥΜΕΩΝΙΔΗ, Ἡ Κυρία Βρυσιανή, ἥγονν συμβολὴ εἰς τὴν Ἰστορίαν τῆς ἐν Σίφνῳ Ἱερᾶς Μορῆς τοῦ Γενεθλίου τῆς Θεοτόκου, Ἀθῆναι 1966, σ. 62.

2. ΤΣΕΛΙΚΑ, Χαιρέτης... σ. 28.

3. ΣΥΜΕΩΝΙΔΗ, Βρυσιανὴ 1966, σ. 62 καὶ ΣΙΜΟΥ Μ. ΣΥΜΕΩΝΙΔΗ, Ἡ Κυρία Βρυσιανὴ (τὰ νεώτερα ἴστορικὰ στοιχεῖα), Ἀθήνα 1981, σ. 36.

4. ΣΥΜΕΩΝΙΔΗ, Βρυσιανὴ 1966, σ. 62.

5. ΣΥΜΕΩΝΙΔΗ, δ.π.π., σσ. 62-63.

6. ΣΥΜΕΩΝΙΔΗ, δ.π.π., σ. 63.

7. ΣΥΜΕΩΝΙΔΗ, Βρυσιανὴ 1981, σ. 55. "Αλλη πηγὴ θέτει τὴν ἀρχιερατεία τοῦ Νεκταρίου ἀπὸ 1677-1686, βλ. ΑΝΔΡΕΟΥ ΤΗΛΑΤΡΙΔΟΥ, "Αγνωστα κείμενα διὰ τοὺς μητροπολίτας Κυρηνείας Τιμόθεον (1625;-1647, Πάφου καὶ Τριμυθοῦντος Νεκτάριον)(1677-1686) καὶ Ἀμαθοῦντος Γερμανὸν (1572-1600), Θεολογία 46 (1975), σσ. 825-827.

8. SCPF/Visite e Collegi, vol. 32, 246R-255R.

9. Πρόκειται γιὰ τὸν "Ανθιμο" Ἀρτουλάνο τὸ Σίφνιο ποὺ διετέλεσε μητροπολίτης Προύσης ἀπὸ 1668-1672. Καὶ σαυτόν, δπως γράφει ὁ Παρθένιος Χαιρέτης, ἔδειξε «μεγάλην εὐεργεσίαν» ἡ Θεοτόκος, βλ. Θ. Κ. ΣΠΕΡΑΝΤΣΑ, δ.π.π., σσ. 68-69.

10. Ο Τιμόθεος εἶναι δεύτερος ἀρχιεπίσκοπος Σίφνου (5 Ἰουνίου 1674-Ιαν. 1678), διάδοχος τοῦ Ἀθανασίου Μαρμαρᾶ τοῦ Θηραίου (17 Αὔγουστ. 1646 - Ὁκτ. 1673).

11. Τρίτος κατὰ σειρὰ ἀρχιεπίσκοπος Σίφνου (πρὸ Μαΐου 1678 - τέλη 1685 καὶ Σεπτ. 1689-1691). Τὸ 1684 οἱ Σίφνιοι, μετὰ τὴν ἐπιβολὴ βαρύτατης φορολογίας, ἀπὸ τὶς

δηλαδὴ τοῦ Λογοθέτη γιὰ τὸν ὄποιο γίνεται λόγος στὴν ἐπιστολὴ τοῦ Ἀνανία Χαιρέτη πρὸς τὸν θεῖο του Παρθένιο. Μαζὶ τῆς ἀπόκτησε τρία παιδιά, δύο ἀγόρια (ἔνα ἀπὸ τὰ δυοῖς γνωρίζουμε ὅτι εἶχε τὸ ὄνομα τοῦ Μηλιοῦ παπποῦ του, δηλαδὴ Νικολὸς)¹ καὶ τὴ Μοσχοῦ ἢ Μοσχουδάκι, ἡ ὄποια εἶχε τὸ βαφτιστικὸ ὄνομα τῆς Σιφνιᾶς γιαγιᾶς της. Καὶ τὰ τρία παιδιά, σύμφωνα μὲ τὰ διαλαμβανόμενα στὴ διαθήκη τοῦ πατέρα τους, ἦταν ἄγαμα κατὰ τὸ 1662. Ἡ Μοσχοῦ μάλιστα, στὴν ὄποια ἀναφέρεται δι Γοζαδῖνος στὴν ἐξεταζόμενη ἑδῶ ἐπιστολὴ του, δὲν εἶχε παντρευτεῖ οὔτε καὶ τὸ 1666, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὸν πίνακα τῶν καθοικῶν κατοίκων Σίφνου ἰδίου ἔτους². Πρὸ τοῦ 1672 ὅμως ἡ κατὰ τοὺς πρώτους μῆνες τοῦ χρόνου ἐκείνου, παντρεύτηκε τὸν Κατροῦ ἀπὸ τὴν "Ανδρο, ἀγνώστου βαφτιστικοῦ ὀνόματος. Τὴν πληροφορία παρέχει δι Γάσπαρος Κοντόσταυλος, "Ανδριος ἐπίσης, σὲ ἐπιστολὴ τῆς 10ης Ἰουνίου 1672 ἀπὸ τὴν Τῆνο, ὅπου βρίσκονταν γιὰ δουλειές του.³ Σ' αὐτὴν ἐκφράζει τὴν ἀπορία γιὰ ποιόν λόγο «ὅ κ. Κατρης, ἐξ ὀνόματος τῆς θυγατέρας τοῦ ἀποβιώσαντος κ. Πέτρου Ρόζα, ἡ ὄποια ἐτέλεσε γάμοι μὲ τὸν γιὸ τοῦ εἰρημένου κ. Κατρηνοῦ τὸν ἐγκαλεῖ, ἀφοῦ αὐτός, οὔτε κληρονόμος τοῦ Ρόζα ἦταν, οὔτε τοῦ εἶχε ἀνατεθεῖ ἀπὸ τὴ διαθήκη τοῦ τελευταίου ὄποιαδήποτε ἀρμοδιότητα καὶ ἔξουσία. «Ο ἀποθανὼν ἀδελφός μου Μιχελέτος»⁴ συνέχιζε, «ἦταν ἀπλὸς ἐπίτροπος τοῦ

τῆς καὶ εὐλαβεστάτης νήσου Χίου, στὸν ὄποιο ἔδωσα ὡς σύζυγο τὴν ἐγγονήν μου ἀφοῦ ἀλλαξε τὸ δόγμα της... (SCPF/SOCG, 187, 419r).

1. SCPF/Ser. Rif. Nei Congr./Arcip. 2α, 238γν, ὅπου ἐπιστολὴ τῆς 26 Σεπτ. 1671 ἀπὸ τὴ Βενετία τοῦ ἐκεῖ ἐγκατεστημένου Νικολοῦ Κοντόσταυλου, στὴν ὄποια, μεταξὺ ἀλλων, κάνει λόγο καὶ γιὰ τὸν νεαρὸν Nicolo Rosa, figlio del quodam signor Pietro, «ποὺ βρίσκεται στὴ Ρώμη, στὸ κολλέγιο τῆς Ἀγίας Προπαγάνδας, νέο ἔξαιρετικοῦ ἥθους, ἀπὸ τὸν ὄποιο ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία ἔχει νὰ ἀπολαύσει πολλά».

2. SCPF/Sc. Arcip., vol, 1, 400r.

3. ASV/Bailo b. 116. 'Ο Γάσπαρος ὑπῆρξε δι πρῶτος πρόξενος τῆς Βενετίας στὴν Κρήτη, μετὰ τὴν ἀναστάση τοῦ ἐκεῖ Πρόξενείου της. Βλ. Ε. Μοάτσου, Τὸ Βενετικὸν Πρόξενεῖον Κρήτης ἐπὶ Τουρκοκρατίας, Θησαυρίσματα, 6 (1969), σσ. 237-256. Παρὰ τὸ γεγονός ὅτι ἦταν πρόξενος Κρήτης κατὰ τὴν περίοδο 1672-1684, τὸν περισσότερο καιρὸ βρισκόταν στὴ Σίφνο (ἀπὸ δύτου ἀλληλογραφοῦσες ὡς πρόξενος), "Ανδρο, Τῆνο, Μῆλο κ.ἄ. νησιά, ἀσκόντας τὶς ἐμπορικὲς-ναυτιλιακὲς ἐργασίες του καὶ στέλνοντας παράλληλα στοὺς προϊσταμένους του ἀναφορὲς σημαντικοῦ περιεχομένου. Μερικές πληροφορίες γιαυτὸν βλ. στοῦ Δ.Ι. ΠΟΛΕΜΗ. Εἴκοσι Διαθῆκαι ἐξ "Ανδρου (1678-1681), στὸ Πέταλον, Συλλογὴ Ἰστορικοῦ Ὑλικοῦ περὶ τῆς νήσου "Ανδρου, τεῦχος πρῶτον, "Ανδρος 1977, σσ. 34-35 καὶ ἀκόμη περισσότερες στοῦ Σ. Μ. ΣΥΜΕΩΝΙΔΗ, Οἱ Κοντόσταυλοι τῆς "Ανδρου καὶ δι "Αγιος Γεώργιος Καθολικῶν τῆς Σύρου, στὰ Κυκλαδικὰ Θέματα, Χρόνος Α', τεῦχος 6 (1985), σσ. 345-351.

4. 'Ο Μιχελέτος Κοντόσταυλος ἀπεβίωσε μετὰ τὶς 19 Ιουνίου 1666, κατὰ τὴν ὄποια ὑπάρχει ἡ τελευταία εἰδῆση γιαυτόν. Εἶναι μία διαταγὴ τοῦ capetan generale Andrea Corner, μὲ τὴν ὄποια παρέχεται ἐλεύθερη ναυσιπλοΐα στὰ ἐμπορικὰ σκάφη τοῦ Μιχελέτου «senza niuno immaginabile impedimento o molestia» (Asv./Bailo b. 116).

Ρόζα, μαζί με τὸν πατέρα Ἰωνᾶ¹, καὶ τὸν διάκονο τῆς Σίφνου...². 'Υπῆρχαν κάποιοι λογαριασμοὶ μεταξύ τῶν δύο τεθνεώτων, ἀδελφοῦ μου καὶ Ρόζα, ἀπὸ ἐμπορικὲς ἔργασίες, ἀλλὰ ἐπειδὴ ἀπεβίωσαν καὶ οἱ δύο, ἀνέκυψαν κάποιες δυσχέρειες στὴν ἐκκαθάριση τῶν εἰρημένων λογαριασμῶν ποὺ μέχρι σήμερα δὲν ἔχουν διευθετηθεῖ³. 'Ἐπειδὴ λοιπὸν ἡ Μοσχοῦ δὲν εἶχε παραλάβει μέχρι τότε μέρος τῆς περιουσίας ποὺ κατέλιπε ὁ πατέρας της καὶ προερχόταν ἀπὸ τὶς δοσοληψίες του μὲ τὸν Μιχελέτο Κοντόσταυλο (ὅπως δὲ προκύπτει ἀπὸ τὴ διαθήκη τοῦ Ρόζα ἀνέρχονταν σὲ σημαντικὰ ποσά)⁴, ὁ πενθερός της, μὲ τὴν εὐκαιρία προφανῶς τοῦ γάμου τῆς Μαρίας καὶ τοῦ γιοῦ του, προῆλθε σὲ ἐνέργειες προκειμένου νὰ ἐκκαθαρίσει τὸ ζήτημα μέσω τοῦ Γάσπαρου, ἀδελφοῦ τοῦ ἀποθανόντος Μιχελέτου καὶ μάρτυρα στὴ διαθήκη τοῦ Ρόζα⁵.

'Απὸ τὰ ἀνωτέρω συνάγεται ὅτι ὁ γάμος τῆς Μοσχοῦς μὲ τὸν Καΐρη ἔγινε κατὰ τὸ 1672 ἢ περίπου τότε καὶ ὅπωσδήποτε μετὰ τὸ 1666. Συνεπῶς καὶ ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Γοζαδίνου πρὸς τὸν Χαιρέτη πρέπει νὰ ἔχει γραφεῖ μετὰ τὸ γάμο Καΐρη-Μοσχοῦς, μετὰ τὸν ὄποιο ἀγρόκαζαν κτήματα στὴ Σίφνο γιὰ ἀξιοποίηση τῆς προίκας της ἢ καὶ πολὺ μεταγενέστερα. Τὸ πρόβλημα ἐν τούτοις δὲν ἔχει δριστικὴ λύση οὔτε μὲ ἔρευνα τοῦ ἐπωνύμου «Καΐρης» ἐπειδὴ μὲ τὸ ἵδιο ἐπώνυμο ἀνευρίσκεται μεγάλος ἀριθμὸς προσώπων στὴν "Ανδρο, πολλὰ μάλιστα ἀπὸ τὰ ὄποια ἔχουν καὶ δμοια βαφτιστικὰ ὄνόματα⁶. "Ενα δμως ἀπὸ αὐτά, μὲ κτηματικὴ περιουσία καὶ στὴ Σίφνο, πρέπει νὰ ἦταν ἡ σύζυγος ἢ ἔνας ἀπὸ τοὺς γιούς της, στὸν ὄποιο προφανῶς τὰ εἶχε παραχωρήσει ἡ Μοσχοῦ. Πρόκειται γιὰ τὸν Μιχαλάκη Καΐρη, ὁ ὄποιος ἀποδέχτηκε αἴτημα τῆς Λατινικῆς Ἐκκλησίας Σίφνου νὰ ἀνταλλάξει κτήματά της που εἶχε στὴν "Ανδρο μὲ

1. Πρόκειται γιὰ τὸν Ἰωνᾶ Ἀποστόλη, ἥγιανεν τῆς Μονῆς Βρύσης (1654-1657, 1660-1662) καὶ διάσημο γιατρὸς «εἰς πάσας τὰς Κυκλαδας καὶ τὰς Σποράδας νήσους», βλ. ΣΥΜΕΩΝΙΔΗ, Βρυσιανὴ 1981, σ. 35.

2. 'Ο διάκονος Ποθητὸς Σερμαρτῆς, καντζιλιέρης Σίφνου ἀπό 1657-1678, βλ. ΣΥΜΕΩΝΙΔΗ, Μοναστήρια... σ. 27.

3. Καὶ ἡ διαθήκη τοῦ Μιχελέτου Κοντόσταυλου, γραμμένη τὸ 1664 στὴ Σίφνο, δημιούργησε κατὰ τὴν ἐκτέλεσή της πολλὰ ζητήματα ποὺ δὲν εἶχαν βρεῖ λύση οὔτε μετὰ τὸ 1700. Πρόκειται γιὰ ἕνα πολὺ ἐνδιαφέρον θέμα, μὲ σημαντικὰ νομικὰ ζητήματα, στηριγμένο σὲ πλούσια ἀνέκδοτη ἀλληλογραφία.

4. K. Δ. ΜΕΡΤΖΙΟΥ, δ.π.π.

5. K. Δ. ΜΕΡΤΖΙΟΥ, δ.π.π.

6. Δ. Ι. ΠΟΛΕΜΗ, δ.π.π. σὲ δλόκληρη σχεδὸν τὴ μελέτη. 'Ο ΔΗΜ. Π. ΠΑΣΧΑΛΗΣ, Τουρκοκρατούμενα Κυκλαδες — 'Αρχαι ἐπὶ Τουρκοκρατίας, στὴν Ἐπετηρ. Ἐταιρ. Κυκλαδικῶν Μελετῶν, τόμος Β' (1962), σ. 41, ἀναφέρει βιοβόδα Μιχαήλ Καΐρη, ὁ ὄποιος εἶχε σύζυγον ἐκ Σίφνου, ἄγνωστον ποίας οἰκογενείας. "Ο, τι γνωρίζομεν εἶναι ὅτι ἡ προτικὰ αὐτῆς συνέκειτο ἀπὸ μίαν χουρμαδίαν ἐν Σίφνῳ, μίαν μεγάλην βενέτικην κασέλαν ἀπὸ ξύλον συκομωρέας (συκαμίνου) μὲ γλυφάδα...—», περιουσιακὰ δηλαδὴ στοιχεῖα ἀσήμαντα ποὺ ἀποκλείουν τὴν ταύτισή της μὲ τὴ Μοσχοῦ Πετράκη Ρόζα, τῆς ὄποιας, τόσο ὁ πατέρας, ὃσο καὶ ὁ παπποῦς της Βασίλειος Λογοθέτης ὑπῆρξαν πάμπλουτοι.

δικά του πού υπήρχαν στή Σίφνο¹. Ή είδηση περιέχεται σε έπιστολή τῆς 7ης Απριλίου 1698 τοῦ καθολικοῦ ἐπισκόπου Σύρου Ἀντωνίου Γιουστινιάνι καὶ σὲ δομικα τῆς 1ης Ὁκτωβρίου ἵδιου ἔτους τοῦ καθολικοῦ ἐπισκόπου Μήλου Ἰωάννη Ἀντωνίου Καμίλη πρὸς τὸ Βατικανό. Οἱ δύο ἐπίσκοποι ζητοῦσαν τὴν ἔγκριση γιὰ τὴν ἀνωτέρῳ ἀνταλλαγὴ προκειμένου ἡ Ἐκκλησία Σίφνου νὰ εἴναι σὲ θέση, ἔχοντας κτήματα μόνο ἐπὶ τῆς Σίφνου, νὰ διαχειρίζεται πιὸ ἀποτελεσματικὰ καὶ μὲ καλύτερῃ οἰκονομικῇ ἀπόδοση τὴν περιουσία τῆς². Ἡ ἔγκριση χορηγήθηκε καὶ ἡ ἀνταλλαγὴ ἔγινε μὲ κτήματα τοῦ Κατρη, τὰ δποῖα βρίσκονταν στὶς τοποθεσίες «Κῆπος» καὶ «Λίμνες» τῆς Σίφνου³.

Συνοψίζοντας, μποροῦμε, νομίζω, νὰ δεχτοῦμε δτι α) ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Ζανῆ Γοζαδίνου πρὸς τὸν Χαιρέτη δὲν μπορεῖ νὰ ἔχει γραφεῖ πρὸ τοῦ 1662, ἀφοῦ τότε ἀκόμη ἡ Μοσχοῦ δὲν εἶχε παντρευτεῖ τὸν Κατρη, ἐνῶ στὴν ἐπιστολὴ δ συντάκτης τῆς ἀναφέρει δτι γιὰ τὴν ἀγορὰ τῶν ἀκινήτων τῆς Μαργετοῦς εἶχαν δεῖξει ἐνδιαφέρον δ Κατρης καὶ ἡ σύζυγός του καὶ β) ἡ σύνταξὴ τῆς ἔλαβε χώρα ἡ περὶ τὸ 1672 καὶ βραδύτερα. Στὴ δεύτερη περίπτωση ἀς ὑπάρχει, ἐν πάσῃ περιπτώσει, ὑπόψη, δτι τελευταία γνωστὴ πληροφορία γιὰ τὸν γραφέα τῆς εἴναι τοῦ ἔτους 1678⁴. Τέλος, ὁ Ζανῆς Γοζαδίνος, μαθητὴς τοῦ Χαιρέτη, ἀλλὰ καὶ πρωτονοτάριος Σίφνου κατὰ τὸ 1661⁵, δὲν μπορῶ νὰ προσδιορίσω ἀν εἴναι ἔνα καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπο μὲ τὸν Ζουάνε Γοζαδίνο τοῦ ποτὲ ἀφέντη Ἀντώνη τοῦ ἔτους 1629⁶, καθολικοῦ δόγματος, ἐνῶ εἴμαι περίπου βέβαιος δτι πρόκειται γιὰ τὸν Ζανάκη Γοζαδίνο, τῆς 17 Απριλίου 1634, δ ὁποῖος προσυπέγραψε, μαζὶ μὲ ἄλλους τριανταδύο κληρικοὺς καὶ σημαίνοντες πολίτες τῆς Σίφνου, ἔγγραφο πρὸς τὸ Βατικανὸ ὑπὲρ τοῦ βικαρίου Giacomo della Rocca, ἐψήφισμένου ἐπισκόπου Σίφνου, Κέας καὶ Θερμίων⁷.

1. Τὰ κτήματα τῆς Λατινικῆς Ἐκκλησίας Σίφνου στὴν "Ανδρο εἶχαν ἀγοραστεῖ στὶς 10 Σεπτεμβρίου 1639 καὶ βρίσκονταν στὶς τοποθεσίες Κορωνὰ καὶ Δημοσιά, βλ. B.J. Slot, Καθολικαὶ Ἐκκλησίαι Κιμώλου καὶ τῶν πέριξ νήσων, στὰ Κιμωλιακά, τόμος Ε' (Αθῆναι 1974) σσ. 154-155.

2. Οἱ δύο ἐπιστολὲς στὸ Ἀρχεῖο τῆς SCPF/Sc. Arcip., vol. 7, 235R-236R καὶ 290RV. Τὴν ἀνταλλαγὴ αὐτὴ εἶχε ἀποδεχετεῖ παλαιότερα (Νοέμβριος 1670) καὶ ὁ Γάσπαρος Κοντόσταυλος (SCPF/Sc. Arcip., vol. 2A, 76RV), ἀλλὰ τὸ Βατικανὸ δὲν εἶχε δώσει τότε τὴν ἔγκρισή του.

3. «La vigna di Michalachi Caire ston Gipo; questa vigna è stata permutata con un terreno ch'aveva in Andro la chiesa di Sifanto» καὶ «Li due terreni stis Limnes che sono li stessi permutati con la possessione d'Andros», σημείωναν στὶς ἐκθέσεις τους, τὸ 1711 ὁ Smaragdo Rughieri (SCPF/Sc. Arcip., vol. 9, 323V) καθὼς καὶ τὸ 1723 ὁ ἄλλος ἀποστολικὸς ἐπισκέπτης Luigi Guarchi, ἐπίσκοπος Σαντορίνης (SCPF/Congr. Partic., vol. 66, 285R).

4. Ἰδ. Συλλ. E. Βάου, Φάκ. Ἐκκλησ. Δικαιώματα.

5. Ἰδ. Συλλ. E. Βάου, Φάκ. Ἐκκλησ. Δικαιώματα.

6. SCPF/Scog, 183, 789R.

7. SCPF/Scog. 184, 350"-351R.

3. Τὰ ἄλλα πρόσωπα τῆς ἐπιστολῆς Γοζαδίνου

Μαργετοῦ. ‘Η ἐπιστολὴ ἔχει γραφεῖ γιὰ νὰ δικαιωθεῖ ἡ Μαργετοῦ, ἀγνώστου ἐπωνύμου, τὴν ὅποια ἔξηπάτησε ὁ ἔξαδελφός της Ζουάνες. Ἐὰν ὁ Κατῆρης καὶ ἡ σύζυγός του Μοσχοῦ ἐνδιαφέρθηκαν γιὰ τὰ κτήματά της περὶ τὸ 1672, κατὰ τὰ ἀνωτέρω, γνωστὴ τὴν ἵδια ἐποχὴ εἶναι ἡ Μαργετοῦ τοῦ Μάτσα, ἡ ὅποια τὸ 1671 ἐδώρησε στὴ Λατινικὴ Ἐκκλησία τῆς Σίφνου ἕνα κτῆμα τῆς εὐρισκόμενο στὴν Κίμωλο¹. Μὲ τὸ ἵδιο ὄνομα, ἀλλὰ πολὺ παλαιότερα, στὶς 10 Μαρτίου 1652, ἡ «Μαργετοῦ τοῦ Μάτζα. οἱ γονοὶ Νικόλαος, Φλωρέτζα» γράφτηκαν στὸν πίνακα τῶν ἐνισχυτῶν τοῦ Παναγίου Τάφου ἀπὸ τὸν ἡγούμενο τοῦ μοναστηρίου τοῦ Ἀγίου Τάφου Σίφνου Μακάριο Ἀσπρᾶ².

Ζουάνες, Ἀναγνώστης. Ἐξαδέλφια τῆς Μαργετοῦς, σύμφωνα μὲ τὴν ἐπιστολή. Εἶναι πολὺ πιθανὸν δτὶ πρόκειται γιὰ τοὺς δύο ἀπὸ τοὺς τρεῖς ἀδελφοὺς Ναδάλη, μεγαλοκτηματίες, γιὰ τοὺς ὅποιους ὑπάρχουν πολλὲς μαρτυρίες τῆς ἐποχῆς αὐτῆς. Στὴ διαθήκη, ἔτους 1680/81 Ἰανουαρίου 25, τῆς μοναχῆς τῆς μονῆς Χρυσοστόμου «κερὰ Μακαρίας Νικολάου Γεωργίου Γερόνυμου», ἡ διαθέτις «ἐπροσκάλεσε τοὺς εὐγενεστάτους Ναδάληδων, τὸν μισέρο Ζουάνη, τὸν μισέρο Ἀναγνώστη καὶ τὸν μισέρο Ζόρζη τοὺς τρεῖς ἀδελφοὺς τοὺς ὅποιους ἐπαρκαδέσε νὰ ἀτζετάρουν νὰ σταθοῦν ἐπίτροποι τῆς ἀπὸ σήμερον...»³. Ὁ Ἀναγνώστης Ναδάλης μάλιστα ὑπῆρξε καὶ «ἀφέντης οἰκοκύρης τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Ἀγίου Κωνσταντίνου» Ἀρτεμῶνος⁴, μιᾶς ἐκκλησίας μὲ διαίτερα προνόμια στὴν ὅποια ἦταν ἀφιερωμένα πολλὰ ἀκίνητα (κτήματα καὶ κατοικίες) μὲ ὑποχρέωση τῶν ἰδιοκτητῶν ἢ τῶν ἐνοικιαστῶν νὰ τελοῦν σαύτην λειτουργίες καὶ ἑορτές, κατὰ τὸ ἐπιτόπιο ἔθιμικὸ δίκαιο⁵. Ὁ Ζουάνες Ναδάλης διετέλεσε ἐπίτροπος τοῦ Κοινοῦ τὸ 1688 καὶ 1689⁶.

Διακάκι. Κατὰ τὴν ἀποψή μου τὸ Διακάκι δὲν ἦταν συγγενὴς τῆς Μαρ-

1. SCPF/Sc. Arcip., vol. 2R, 11A.

2. Κώδικας Νο 509 Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων.

3. ΣΥΜΕΩΝΙΔΗ, Μοναστήρια..., σ. 70.

4. Ἰδ. Συλλ. Ε. Βάου, Φάκ. Ἐκκλησ. Δικαιώματα.

5. Τὸ ἔθιμικὸ αὐτὸ δίκαιο, δηλαδὴ δτὶ «ἐστάθη παλαιὰ καὶ ἀρχαῖα συνήθεια νὰ εἶναι εἰς τὰς ἐκκλησίας ὅποι ἔχουν προικιά τους οἱ ἱερεῖς, οἱ ἑορτάδες, οἱ λειτουργίαις καὶ κανδήλια προικοδοτισμένα καθὼς οἱ παλαιοὶ τὰ ἀφιέρωσαν καὶ φαίνονται εἰς κάθε ἐνὸς προικοχάρτια καὶ διαθήκας καὶ εἰς διάφορα γράμματα παλαιά», προκειμένου «νὰ μὴν ἡμπορῆτι τινὰς νὰ ἀποσπάσῃ διὰ καμμίας λογῆς τρόπον» καὶ «διὰ νὰ φυλάττεται τῆς κάθε ἐκκλησίας τὰ ἀφιερώματα ὅποι ἔχει, δμοίως καὶ ἀλλὰ ὅποι ἥθελεν ἀποκτῆσει τὴν σήμερον...», καταστρώθηκαν σὲ Κώδικα μὲ δεκαπέντε δρθρα, στὶς 26 Φεβρουαρίου 1784, ἐνώπιον τοῦ ἀρχιεπισκόπου Σίφνου Μελετίου καὶ «ἐβεβαιώθη μὲ τὴν ὑπογραφὴν τοῦ πανιερωτάτου ἡμῶν καὶ ὑπὸ πάντωντῶν κληρικῶν καὶ ἱερέων καὶ χρησιμωτάτων ἀρχόντων καὶ ἐτυπώθη μὲ τὴν κοινὴν σφραγίδα εἰς ἀσφάλειαν» (Ἰδ. Συλλ. Ε. Βάου, Φάκ. Ἐκκλησ. Δικαιώματα)

6. SCPF/Ser. Rif. Nei Congr./ Sc. Arcip., vol. 5, 261RV καὶ Ἰδ. Συλλ. Ε. Βάου, ὅ.π.π.

γετοῦς, ἀλλὰ ὁ καντζιλιέρης Σίφνου διάκονος Ποθητὸς Σερμαρτῆς (1657-1678)¹. "Οταν εἶπε τῆς Μαργετοῦς: «ἔδωκες μου τὴν ἀγορά σου, μα ἐμένα δὲν ἤκαμες πούληση στ' ὄνομά μου», ἐννοοῦσε, ὅπως πιστεύω: «σοῦ ἔγραψα τὸ συμβόλαιο ἀγορᾶς (προφανῶς τῶν κτημάτων τῆς ἀνεψιᾶς της) ἀλλὰ τὸ πωλητήριο τῶν σπιτιῶν στὸ Ζουάνε δὲν τὸ ἀνέθεσες σ' ἐμένα». Καὶ τότε ἡ Μαργετοῦς εἶπε: «'Αμε ἀφέντη Διακάκι μου γρᾶψε του το», διαφορετικά, ἀνύπηρχε θέμα μεταβίβασης πραγμάτων στὸ Διακάκι, ἔπρεπε νὰ τοῦ πεῖ «'Αμε ἀφέντη Διακάκι μου νὰ σοῦ τὸ γράψει». Κατὰ τὴ σύνταξη, τέλος, τοῦ συμβολαίου ἀπὸ τὸ Διακάκι, ὁ μισέρ Ζουάνες εἶπε πώς εἶχαν συμφωνήσει μὲ τὴ Μαργετοῦς νὰ ἀγοράσει τὰ σπίτια γιὰ ἑκατὸν ἑβδομήντα κλπ. ψευδόμενος.

4. Ἐπιστολὴ Ἀνανία Χαιρέτη

Στὴν ἀπαντητικὴ αὐτὴ ἐπιστολὴ πρὸς τὸ θεῖο του Παρθένιο, ὁ Ἀνανίας τὸν πληροφορεῖ, μεταξὺ ἀλλων, ὅτι δὲν μπόρεσε νὰ ἴκανοποιήσει τὸ αἴτημά του γιὰ τὴν ἔκδοση προνομιακοῦ δρισμοῦ ὑπὲρ τῆς μονῆς Θεολόγου Μογκοῦ «ώσδεν ἐκεῖνον τοῦ ἀλλου μοναστηρίου τοῦ μισέρ Βασίλη», ὅπως τὸν εἶχε παρακαλέσει, γιατὶ ἀπουσίαζε ἀπὸ τὴν Κρήτη διούρκος ἀρχιστράτηγος. Τὸ αἴτημα τοῦ Παρθενίου θὰ εἶχε ἀσφαλῶς σχέση μὲ τὴν ἀπαλλαγὴ τῆς μονῆς του ἀπὸ τὸν καταβαλλόμενο φόρο στὸ Τουρκικὸ κράτος, πρᾶγμα ποὺ εἶχε ἥδη ἐπιτύχει τὸ ἀνδρικὸ μοναστήρι τῆς Βρύσης ἡ «τὸ μοναστήρι τοῦ μισέρ Βασίλη», ὅπως εἶχε ἐπικρατήσει νὰ λέγεται ἀπὸ τὸν ἰδρυτή του μεγαλέμπορο Βασίλειο Λογοθέτη. 'Ο τελευταῖος δὲν πρέπει νὰ θεωρεῖται «μεταγενέστερος κτήτορας του»², ἀλλὰ διὸ ἰδρυτὴς τοῦ μοναστηριοῦ, ἐκεῖνος ὁ διποῖς τὴν ἐκκλησία «ἐν τόπῳ εὐρισκομένη ὀνόματη Βρύση, μετὰ τοῦ χωραφίου αὐτῆς καὶ ἀλλων τινῶν, ἀ ἀφιέρωσαν τινὲς εὐλαβεῖς» στὸ διάσημο μοναστήρι τοῦ Θεολόγου τῆς Πάτμου κατὰ τὸ 1587, «οὺ μόνον ἀνάστησεν αὐτὴν καὶ ἀνακαίνησεν, ἀλλὰ καὶ μονήδριονέποιήσε εἰς πολλῶν ψυχῶν ὀφέλειαν...»³, ἀνεγείροντας ἀπὸ τὰ θεμέλια, κατὰ τὸ 1642, ὀλόκληρο τὸ κτηριακὸ συγκρότημα ποὺ περιβάλλει μέχρι σήμερα τὴν ἐκκλησία.

'Ο Βασίλειος Λογοθέτης ὑπῆρξε διακεκριμένη προσωπικότητα τῆς ἐποχῆς του. Διάσημος ἔμπορος (*mercante famoso*), πολιτικός, πρόξενος Μεγάλων Δυνάμεων, φίλος καὶ τῶν δύο ἔμπολέμων, Τούρκων καὶ Βενετῶν, εἶχε ἀναδείξει τὴ μικρὴ Σίφνο ἔμπορικὸ καὶ πολιτικὸ κέντρο τῶν Κυκλαδῶν ἀπὸ τὴ μεγάλη δράση του. "Ανθρωπος προικισμένος μὲ μεγάλη διορατικότητα καὶ φαντασία, εἶχε ἐπιτύχει νὰ γίνει ὁ ρυθμιστὴς τῶν κυκλαδικῶν ζητημάτων. "Εγραφε τὸ 1643 στὸν ἡγούμενο τῆς μονῆς Πάτμου: «'Εγώ εἶχα πάντα τὴ γνώμη διὰ νὰ ἔλθω νὰ προσκυνήσω τὸν μέγαν Θεολόγον καὶ νὰ σμίξω καὶ τὴν

1. Βλ. ὑποσ. 2 σελ. [9] 89.

2. ΤΣΕΑΙΚΑ, Χαιρέτης... σ. 38.

3. ΣΥΜΕΩΝΙΔΗ, Βρυσιανὴ 1981, σ. 51.

άγιοσύνην σας διὰ νὰ μιλήσωμε λόγια χρειαζόμενα, ὅμως ὁ καιρὸς μὲ φέρνει νὰ ἐμποδιστῶ. ἀφορμὴ πώς δὲν ὁρίζω τοῦ λόγου μου, διὰ νὰ ἐσκλαβώθηκα δχι μόνο εἰσὲ νπηρεσίες τῶν ἀφεντάδω(ν) μας, μὰ ἀκόμη καὶ τῶν νησιῶν ὄλωνῶν καὶ ἔτοῦτο εἶναι ἡ ἀφορμή...»¹. Μὲ τὸ νὰ παντρεύει συγγενικά του πρόσωπα μὲ μέλη οἰκογενειῶν ἄλλων ἐμπόρων τῆς Μήλου, "Ανδρου, Κέας κ.ἄ. νησιῶν, μὲ τὸ νὰ ἀπελευθερώνει χριστιανοὺς σκλάβους καὶ νὰ τοὺς παντρεύει καὶ νὰ τοὺς ἐγκαθιστᾶ σὲ ἄλλα Κυκλαδονήσια δπου δούλευαν γιὰ λογαριασμό του ἡ ἀκόμη καὶ Τούρκους κουρσάρους ποὺ πρόβλεπε ὅτι ἀργὰ ἡ γρήγορα θὰ ἀποκτοῦσαν ἀξιώματα στὴν τουρκικὴ κυβέρνηση καὶ μὲ ἔνα στόλο δεκαπέντε ἐμπορικῶν σκαφῶν ποὺ διατηροῦσε ὁ ἐμπορικός του Οἶκος, εἶχε ἐπιτύχει νὰ κρατᾶ στὰ χέρια του τὴν οἰκονομία τῶν Κυκλαδῶν καὶ νὰ διακινεῖ τὰ προϊόντα τους, μέσω δικῶν του ἐμπορικῶν πρακτόρων, σὲ διάφορες περιοχὲς τῆς Τουρκίας, τῶν Ιονίων καὶ τῆς Ιταλίας (ΚΠολη, Χίο, Σμύρνη, Ζάκυνθο, Ἀγκώνα, Βενετία κ.ἄ.). Θερμὸς προστάτης τῶν Γραμμάτων καὶ τῆς Παιδείας, φανατικὸς ὀρθόδοξος (ἀν καὶ στοὺς Λατίνους παρίστανε τὸν φιλοκαθολικὸν ἡ καὶ τὸν ἐνωτικὸ ἀκόμη), διατηροῦσε πυκνὴ ἀλληλογραφία μὲ πολλὲς σημαίνουσες ἐλληνικὲς καὶ εὐρωπαϊκὲς προσωπικότητες, δπως καὶ μὲ τὸ Βατικανό. Μὲ δύο λόγια ἔνα πολυσύνθετο ταλέντο ἴκανότατου ἀνθρώπου στὴν προσωπικότητα καὶ τὴν ἔξυπνάδα τοῦ ὁποίου ὀφείλει ἡ Σίφνος τὴ μὴ κακοποίησή της ἀπὸ Τούρκους-Βενετούς-κουρσάρους (ἀντίθετα μὲ πολλὰ ἄλλα νησιά ποὺ καταστράφηκαν καὶ ἔχανδραποδίστηκαν ἀπ' αὐτούς). Μὲ τὸ θάνατό του τὸ 1659 τὸ νησὶ ἔχασε μαζὶ μ' αὐτὸν καὶ τὴν αἴγλη του ὡς ἐμπορικοῦ καὶ πολιτιστικοῦ κέντρου. "Οχι ὅμως καὶ τὴν ἐσωτερική του δύναμη καὶ τὴν ὑψηλὴ κοινωνικὴ δομὴ που εἶχε δημιουργηθεῖ στὰ χρόνια τοῦ Λογοθέτη. Μ' αὐτὲς συνέχισε τὴν κατοπινὴ σημαντικὴ πορεία του μέσα στοὺς αἰώνες.

5. Ἐπιστολὴ ἱερομονάχου Δαμασκηνοῦ

"Ο ἐπιστολογράφος αὐτὸς τοῦ Παρθενίου Χαιρέτη εἶναι πρόσωπο, μέχρι στιγμῆς ἀγνωστο, δπως ἀνεξακρίβωτος παραμένει καὶ ὁ τόπος τῆς διαμονῆς του. Μὲ τὸ δόνομα αὐτὸ γνωστοὶ εἶναι: α) ὁ Δαμασκηνὸς ἱεροδιάκονος καὶ ἔξαρχος πατριαρχικός, δ ὁποῖος στὶς 15 Δεκεμβρίου 1663 παρέλαβε τὸ πατριαρχικὸ «έτήσιο» ἀπὸ τὴ μονὴ τῆς Βρύσης² καὶ β) ὁ «Δαμασκηνὸς παπᾶς καὶ ἐφημέριος» στὴ Νάξο, δ ὁποῖος προσυπογράφει στὶς 12 Ιουλίου 1667 ἐπιστολὴ δρθιοδόξων ἱερέων πρὸς τὸ Βατικανό³.

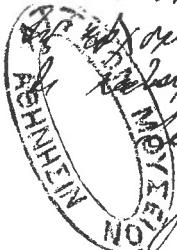
1. ΣΥΜΕΩΝΙΔΗ, δ.π.π., σ. 50.

2. ΣΥΜΕΩΝΙΔΗ, Βρυσιανὴ 1966, σ. 158.

3. SCPF/Socg. 275, 399RV.

Φίλε Γεώργε,

Σου πάχυ τό ιστονίοι μονοίοις κ' ας παραμετωπίσω σε σας
κινή ~~καί~~ εαυτός διστάζει μετέ
τις σαν να μην γράψεις κακή
μηματατάς, η οποία άλλο από^{την}
δεύτερη ή πρωτότερη ήταν περι-
εργάσιμη. Στην πανορμάνην
είναι η θάλασσα εκ μεσος πιον.
Άρρενος τοπος ουδενεπέπιστης αλ-
λού είναι κ' ριπαίς αγρυπνία.
μέτι την δερμάτινη φεράντην
καί επεργάτην πρός εργασίαν
2-3 ανθρωπινών. Σε έναν
καρά βριας δερμάτινο να μην
επιδεινής την αγρυπνίαν είναι
~~την παραγόνταν~~ εκδομάδος, καθώς
ταξιδιώτες θας καταπέσονται
την έναντι των
φίλων Φακίδης

Γ' Αχρονολόγητο επιστολικό δελτάριο - [Αρχείο Γ. Φακίδη]
βλ. «Δήλωσις διὰ τοὺς κ. ἀνταποκριτὰς καὶ συνδρομητάς»,
'Αττικὸν Μουσεῖον, ἔτος Γ', ἀρ. 28, 'Αθῆναι 10.3.1891, σ. 299.
Ἐπίσης: ΦΑΚ (ψευδών. τοῦ Γεωργίου Φακίδη), «Ἡ φεύτρα»
(κατὰ τὸν Alphonse Daudet), 'Αττικὸν Μουσεῖον,
15.8.1891, σ. 27-28. Τοῦ ίδιου. «Ο νιὸς τοῦ
παπᾶ» [διήγημα], 'Αττικὸν Μουσεῖον, 31.10.1891,
σ. 86-87.

'Ας σημειωθεῖ δτι ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τοῦ τρίτου ἔτους κυκλοφο-
ρίας τοῦ περιοδικοῦ, ἡ διεύθυνση καὶ ἡ εὐθύνη γιὰ τὴν ὅλην
εἶχε ἀνατεθεῖ στὸν Ἰωάννη Πολέμη (βλ. καὶ 'Αττ. Μουσεῖον,
24.2.1892, σ. 188).